

Geleneksel Türk El Sanatlarında Kullanılan Motiflerin

Kategorizasyonu

Classification of Motifs Used in Traditional Turkish Handicrafts

Öz

Türkler, göçebe bir toplum olmalarından ötürü, hüküm sürdükleri yerlere kendi kültürlerini götürmüşlerdir. Bulundukları ülkenin sanatından etkilenerek, kendi kültürlerinde harmanlayarak başka sanatlarında doğmasına sebep olmuşlardır. Türk el sanatları, Türk halkının duygularını, yaşadığı hayatın izlerini kolaylıkla aktardığı en önemli araçlardan birisidir. Geleneksel kültürü yeni kuşaklara aktarma görevinin yanında el sanatları, yaşadıkları ve üretildikleri zamana, olaylara tanıklık ederler. İslamiyetle birlikte resim ve heykelin yasaklanmasıyla Türk sanatkarları süsleme üzerinde yoğunlaşmışlardır. Süslemenin temel yapı taşı motifler oluşturmaktadır. El sanatlarında kullanılan motifler bir toplumun geleneklerinin, inançlarının, coğrafik ve ekonomik olanaklarının, yaşam biçimlerinin sembolleştirilmiş halleridir. Başka tabirle semboller bir zihniyetin ifadesidir. Türk süsleme sanatlarının ana unsurlarından biri olan motiflerin zenginliği ve çeşitliliği, bu sanatların tarih boyunca ileri bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır.

Geleneksel el sanatları, sanayi devrimi ile birlikte modern üretim yapısına yenik düşerek bilgi ve eserleri ile birlikte yok olmaya başlamıştır. Ayrıca son yıllarda geçmişe ve klasik tasarım elemanlarına yönelişin bir sonucu olarak geleneksel el sanatları motiflerinin, farklı kültürel ve tasarım elemanları ile bir arada kullanılması menşenin kaybolmasına veya birilerinin sahiplenmesine neden olabilmektedir. Makalede, el sanatları eserlerinde yaygın olarak kullanılan motifler, tanımlanarak sistematik olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Anahtar sözcükler: *Türk el sanatları, süsleme, motif, analiz, sınıflandırma*

Abstract

The Turks, because they are a nomadic society, have taken their own culture to the places they rule. Influenced by the art of the country in which they were born, they blended in their own culture and created another art. Turkish Handicrafts is one of the

most important instruments in which the Turkish people express their feelings and the traces of life they live. In addition to the task of transferring traditional culture to new generations, handicrafts bear witness to the time, events and events they live and produce. With Islam, Turkish artists focused on ornamenting with the Prohibition of painting and sculpture. The main building stone of decoration is motifs. Motifs used in handicrafts are symbols of the traditions, beliefs, geographical and economic possibilities of a society, and their ways of life. In other words, symbols are expressions of a mind. The richness and diversity of motifs, one of the main elements of Turkish decorative arts, has enabled them to reach an advanced level throughout history.

The traditional handicrafts were defeated by the Industrial Revolution and the modern production structure began to be destroyed with their knowledge and works. In addition, as a result of the tendency towards the past and the classical design elements in recent years, the use of traditional handicrafts in combination with different cultural and design elements can cause the loss of origin or the possession of someone. In this article, motifs commonly used in handicrafts are defined and systematically classified.

Keywords: *Turkish handicrafts, ornamentation, motif, analysis, classification*

Giriş

Osmanlı imparatorluğu, Selçuklu döneminden devraldığı kültürel mirası daha ileriye veya farklı boyutlara taşımıştır. Osmanlı döneminde yapılan el sanatları, çok farklı kaynaklardan beslenmiş ve etkilenmiştir. Osmanlı el sanatları çeşitlilik itibarı ile dünyada önemli bir yere sahiptir. İslamiyet’le birlikte resim ve heykelin yasaklanmasıyla Türk el sanatkarları süsleme üzerinde yoğunlaşmışlardır. Süslemelerde simetriye büyük özen gösterilmiştir. Osmanlı el sanatlarında ince detaylar ve sınırlı renk kullanımı ile kendine özgü bir üslup oluşturmuştur.

Türklerde süslemecilik dört büyük unsurdan etkilenmiştir:

- I. Orta Asya ve Uzak Doğu Etkileri (Uygur Sanatı, Hun ve Çin Sanatı)
- II. Yakın Doğu (İran Selçukluları, İlhanlılar, Timurlar, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri)
- III. Yakın Doğu ve Anadolu’da hakimiyetlerini sürdürmüş eski uygarlıklar (Helenistik Çağ Sanatı, Sümerliler Sanatı, Hititler Sanatı, Bizans Sanatı)
- IV. Yöresel Etkiler, İklimler, Doğa Örtüleri (Arseven, 1970: 12-35).

Türkler kullandıkları, eşyalara doğrudan doğruya istedikleri gibi içten gelerek süslemişlerdir. Yaptıkları süslemelerde geleneğe bağlı kalmışlar, ulusal sanat ve beğenilerini korumuşlar yaratıcılıklarını geliştirmişler, gelenek, görenek ve ailesel sanat kültürlerini ruhsal yaşamlarını sanatlarına yansıtmışlardır(Gönül, 1992: 32).

Geleneksel el sanatları, büyük emeklerle yapılan kültür hazineleridir. Fakat teknolojinin gelişmesiyle birlikte önemini yitirmiştir. Türk-İslam kültür mirasını oluşturan el sanatları eserlerini, tarihi eserlerde, çeşitli müzelerde ve hala geleneksel el sanatlarını yapmaya devam eden çok az sayıda atölyede görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca el sanatları motiflerini, günümüzün modern üretim yapısında aynen veya yeni formata dönüştürülerek dekoratif amaçlı kullanıldıklarını görmek mümkündür. Osmanlı el sanatlarında yer alan motifler, doğadaki canlı - cansız nesnelerin stilize edilerek veya semboller olarak kullanıldığı nadir örnekler içermektedir. Günümüzün modern grafik tasarım çalışmalarında süsleme ve dekoratif amaçlı tasarım elemanlarının ilk örneklerini oluşturmaktadır.

1. Türk el sanatlarında yaygın kullanılan motiflerin tanımlanması

1. 1. Süsleme tanımı

Süsleme, benzetmek ve donatmak anlamındadır. Genel bir tanımla süsleme resim sanatının bir kolu olup, belirli bir yerin eşyanın, mimari eserin, güzelleştirilmesi için; üsluplaştırma, şekil, resim ve motiflerle tezyin edilmesidir(Akar, Keskiner,1978:10).

Süsleme; çeşitli teknikler uygulanarak ve süslenen şeye hoş bir görünüm kazandırmak için yapılan bir tür desenlemedir. Motiflerin bir araya gelmesi desenleri oluşturur. Tüm bunlar da süsleme olarak adlandırılır. Modüler yapıya sahip motiflerden birisi çıkarıldığında desen bozulmaya başlar. Bu durum motif kompozisyonunun denge üzerine inşa edildiğini göstermektedir Türk el sanatlarında süslemeye büyük önem verilmiştir. Türklerde süsleme sanatının kökeni Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Orta Asya'dan başlayan bu millî sanat kültürü yakın doğuyu da kapsayarak Anadolu ve Trakya'da seçkin bir düzeye ulaşmış olup etkileri günümüze kadar gelmektedir. Özellikle Osmanlı klasik döneminde doruğa ulaşmıştır (Akar, Keskiner, 1978: 21)

1. 2. Motif tanımı

Motifler bir sembolik şekildir. Sembol ise, bir düşüncüyü ifade etmek için kullanılan bir işarettir. Sembolik şekilse anlatılmak istenen fikrin şeklen ifadesidir. Bu anlayışa göre herhangi bir doğa şeklini belirtmek amacıyla yapılan temsili şekillere sembolik motif adı verilmektedir.

Bir başka anlayışla insanın iç âleminin ifadesi için kullanılan simgelerdir. Sembolik şekiller prehistoryada da vardır. Bunlar çoğu kez doğadan aynen kopya edilmiş olmayıp bir olay ya da duygu sonucu ortaya çıkarılmış şekillerdir (Ögel, 1991: 416).

Süsleyici desenlerde motif, temel öge olarak en küçük birimdir. Tek bir motif ile süsleme düzeni oluşturulabildiği gibi birkaç motifin bir araya getirilmesi ile birleşik kompozisyonlar da oluşturulmuştur (Gürcüm, Çiftci, 2017: 16). Motifler bir kültürel yapının adeta DNA'larıdır ya da sosyal genetin mimarlarıdır (Öznur, 2016: 526). Motiflerin bir araya gelmesi desenleri oluşturur. Tüm bunlar da süsleme olarak adlandırılır (Sevim, Canay, 2013: 63).

Motif ise, toplumların gelenek görenek, zevk, anlayış ve inançlarını sembollerle ifade biçimidir. İslam inanışında tasvir yasağı, daha açık bir ifade ile canlıların tasvirini yapmaktan çekinme İslam sanatçısını bitki motifine yönlendirmiştir” (Leloğlu, Ünal, 1999: 526). Türk motiflerin on binlerce kilometrelik coğrafya farklılıklarına rağmen kökeni birdir. Bu motifler, Türk kültürü ve Türk mitolojisi gibi iki ana kaynağa dayanır (Özönder, 1996: 249). Türk Sanatı'nda görülen sembolik motiflerin neredeyse hepsi insana özgü duyguları barındırmaktadır. Çoğu zaman dekoratif özellik içinde motifin anlamı ve söylemek istediği sözün işlevin arkasında kaldığı düşüncesiyle, hepsi birer forma dönüşmüştür. (Sevim, Canay, 2013: 65).

1.3. Geleneksel Türk el sanatları motif türleri ve anlamları

1.3. 1. Akrep motifi

Akrep motifi Anadolu'da kötülöklere karşı korunma amacıyla kullanılan motiflerden biridir. Dışarıdan gelebilecek düşman saldırılarına karşı koruma özelliği olduğuna inanılmaktadır.

<https://www.dekoloji.com/turkiyedeki-kilim-motifleri-ve-anlamlari/>

Şekil. 1 Akrep motif örnekleri

1.3.2. Bukağı motifi

Atların ön iki ayağına takılan otlaktan uzaklaşmalarını engelleyen zincirin adıdır. Aynı zamanda Bukağı Motifi farklı kaynaklarda değişik isimlerle tanımlanıp, Pranga motifi gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. Ailenin devamını simgeler. Aşk ve birleşimi sembolize eder. Bu motif “bağlılığı ve aile kurumunun sonsuza kadar birlikteliğini” simgelemektedir ile kurumunun sonsuza kadar birlikteliğini” simgelemektedir (Sevim, Canay, 2013: 65).

Şekil. 2 Bukağı motif örnekleri

1.3.3. Çintemani motifi

Leopar desenlerinden esinlenerek ortaya çıkmış üç benekten oluşur. Güç kuvvet, kudret simgesidir. Koruyucu özelliği olduğuna inanılır. Osmanlı padişahlarının giysilerinde ve kaftanlarında de sıkça kullanılmıştır. Kökeni Uzak Doğu'ya dayanır.

<https://www.herseyasktan.com/Products/66/Cintemani-Mum>

Şekil. 3 Çintemani motif örnekleri

1.3.4. Damga(im) motifi

Türkler tarih boyunca aile, oba, oymak, boy, devlet gibi kavramları ifade etmek için belirli figürleri, damga(im) kullanmışlardır. Damgalar o kişinin, o toplumun varoluşunun simgesidir. Bu uygulama, hem soy ve aile adının sürdürülmesini, hem de aileye ait değerli eşyaların yitirilmemesini sağlamaktadır.

Şekil. 4 Damga motif örnekleri

1.3.5. Eli belinde motifi

Eli belinde, anneliğin, dişiliğin ve verimliliğin sembolüdür. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında insan figürü pek görülmez. Daha çok eli belinde diye anılan süslemeler insan figürüne benzetilir. Anadolu'nun her yerinde bolluk, bereket sembolüdür.

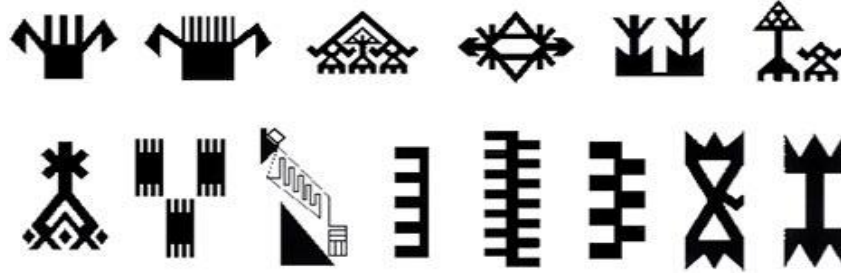

<https://www.duygudurmaz.com/single-post/2016/05/06>

Şekil. 5 Eli belinde motif örnekleri

1.3.6. El, parmak ve tarak motifi

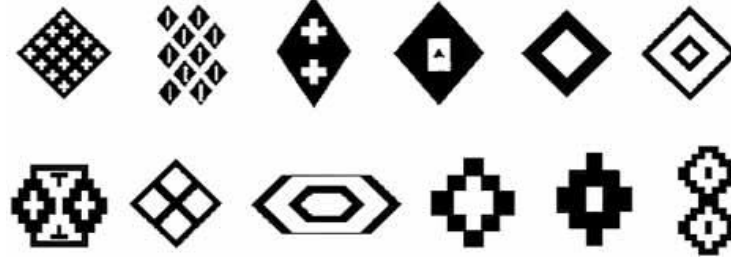
El, Parmak ve Tarak motifi, parmakların kem gözlerden koruduğunu temsil eden beş çizgi ve beş noktayı kapsar. El motifi, verimlilik ve iyi şans birleştirir.

Şekil. 6 El, parmak ve tarak motif örnekleri

1.3.7. Göz motifi

Bazı insanların kötü, zararlı ve güçlü bakışları olduğuna inanılır. Göz motifleri, insan gözünün kem bakışlara karşı en iyi koruyucu olduğu inancından dolayı ortaya çıkarıldı. Böylece, göz değmesi önleneceği düşünülmektedir (Deniz, 2000:184; Ölmez, 2012:503).

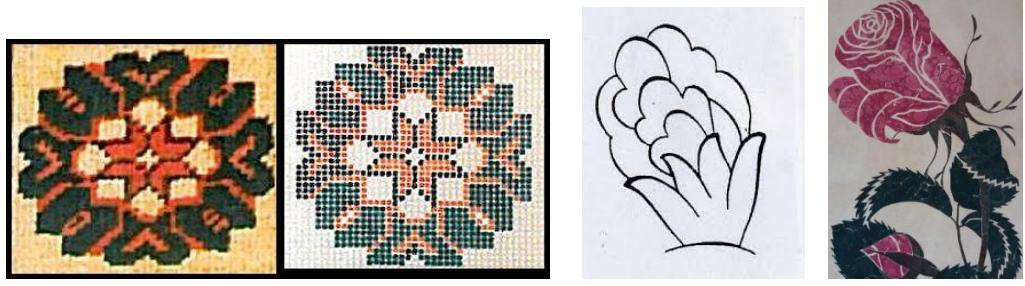

<http://www.mnghalicilik.com/motifler.html>

Şekil. 7 Göz motif örnekleri

1.3.8. Gül motifi

Hem tezhip hem de çinide sıklıkla kullanılan gül, geleneksel Türk el sanatlarındaki kullanımı açısından geniş bir yelpazeye sahip olarak diğer sanat dallarına da sıçramıştır. Dolayısıyla, ilahi aşkın yanında beşeri aşkı da temsil eder (Bayazıt, Coşkun, 2013: 7).

<https://deskgram.org/explore/tags/ali%C3%BCsk%C3%BCdari>

Şekil. 8 Gül motifi örnekleri

1.3.8. Hatai motifi

Etimolojik olarak Çin Türkistanı'ndaki Hata şehrine ait anlamındaki “hatai” denilmiştir. Stilize yaprak, filiz ve çiçek motiflerinin birbirine dolaşması ile meydana gelen bir süsleme biçimidir. Süsleme sanatımızın başlıca desenlerinden en önemli türlerinden olan Hatai hem çok çeşitli hem de çok kullanılanlarındandır (Züher, 1984: 6).

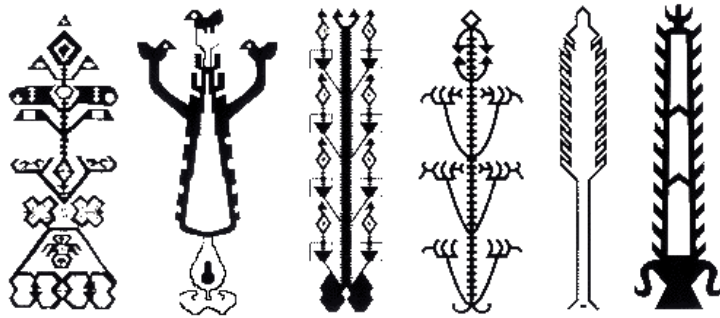

<https://deskgram.org/explore/tags/ali%C3%BCsk%C3%BCdari>

Şekil. 9 Hatai motif örnekleri

1.3.9. Hayat ağacı motifi

Hayat Ağacı sürekli gelişen, cennete yükselen hayatın dikey sembolizmini oluşturur. Geniş anlamda sürekli gelişim ve değişim içinde yaşayan evreni sembolize eder.

<https://uqusturk.wordpress.com/2011/05/09/anadolu-motifleri/>

Şekil. 10 Akrep motif örnekleri

1.3.10. Karanfil motifi

Arınmayı, yenilenmeyi, yeniliği temsil eder. Ev, yeni bir iş, yeni bir düzen, yeni bir aşk hepsi kusursuz bir şekilde açmış karanfilin yapraklarında gizlidir.

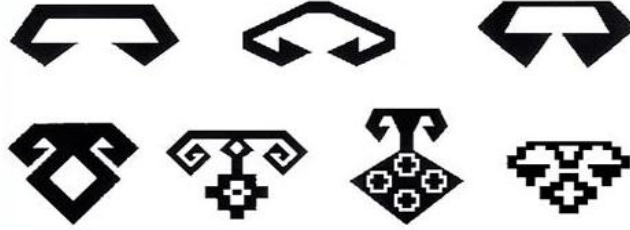

<http://www.uyanangenclik.com/index.php>

Şekil. 11 Karanfil motif örnekleri

1.3.11. Koç boynuzu motifi

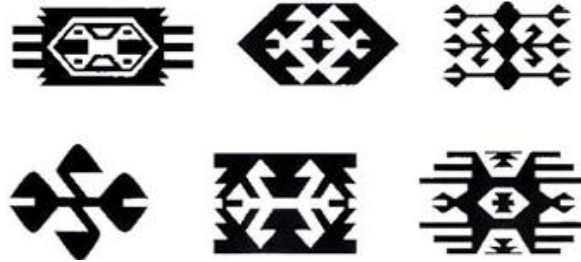
Koç boynuzu, üretkenlik, kahramanlık, güç ve erkeksiliğe alamettir. Bununla birlikte bu simge, kişinin mutlu olduğunu ve bunu açıkça belirttiğinin ifadesidir.

Şekil. 12 Koç boynuzu motif örnekleri

1.3.12. Kurt izi motifi

İnsanlar bu motifi, kurtlardan ve canavarlardan korunmak için kullanırlar. Tarih öncesi zamanlarda, insanlar tehlikeli hayvanlardan kendilerini korumak için, bu hayvanları taklit etmenin veya onlara benzer şekiller yapmanın doğru olduğuna inanırlardı.

<http://sustun.com/turk-kulturundeki-kilim-motifleri-ve-anlamlari>

Şekil. 13 Kurt izi motif örnekleri

1.3.13. Kuş motifi

Mutluluk, keyif ve sevginin sembolüdür. Güç ve kuvveti simgeler. İmparatorluk sembolüdür. Kuşlar ayrıca ilahi mesajcılara ve uzun bir yaşama işaret eder. Özellikle halı desenlerinde sık karşımıza çıkmaktadır.

<https://uqusturk.files.wordpress.com/2011/05/kuc59f-3.gif>

Şekil. 14 Kuş motif örnekleri

1.3.14. Küpe motifi

Evlenmek isteyen genç kız ailesine isteğini dolaylı olarak belli eder.

<http://sustun.com/turk-kulturundeki-kilim-motifleri-ve-anlamlari>

Şekil. 14 Küpe motif örnekleri

1.3.15. Lale motifi

"Lale", tasavvufta Allah'ın Bir'liğini temsil eder. Allah" ismi, elif, lâm ve he harfleri ile yazılmaktadır.

Şekil. 15 Lale motif örnekleri

1.3.16. Nazarlık(muska) motifi

Muska motifi, Anadolu da yüzyıllardır kullanılagelmiş inanç sisteminin sunduğu sembolik bir figürdür. Muska motifi, sahibini tehlikeli dış faktörlerden korumak için, sihirli ve dini bir güce sahip olduğuna inanılan bir tür yazılı bir tılsımdır. Bazı insanların bakışlarında bir güç olduğuna, bu bakışların kötülüğe, zarara, şanssızlığa ve hatta ölüme bile sebep olduğuna inanılır. Anadolu toplumunda Nazar denilen bu olgu için, Nazarlık denilen ve kem bakışların etkisini azaltan çeşitli nesneler kullanılır. Bu nesneler onu taşıyanları korur (Oyman, 2016: 51).

Şekil. 16 Nazarlık motif örnekleri

1.3.17. Pıtrak motifi

İnsanların giysilerine ve hayvanların tüylerine yapışan pamuksu bir bitkidir. Onun, kem bakışları savuşturmaya gücünün yettiğine inanılır. Diğer taraftan çiçeklerle dolu anlamında gelen Pıtrak gibi deyim, bu motifin bolluğun bir sembolü olarak un torbaları üzerinde kullanılmasını açıklar.

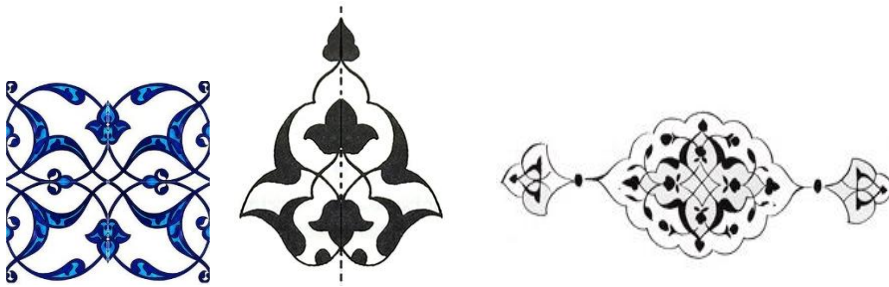

<https://www.tekstilbilgi.net/elibeline-motifi.html>

Şekil. 17 Pıtrak motif örnekleri

1.3.18. Rumi motifi

Hayvan şekillerinin üslûplaşmasından meydana gelen motiflerdir. Rûmî denilen kıvrımlar ve girift dallardan oluşan tarz da yer alır. (Yetkin, S. K., 1984, s. 174) Kıvrak bir motif olan rumi motifinin bazı el sanatlarında uygulanmasında ortaya çıkan zorluk nedeniyle geometrik bir değişim göstermiştir. (Gönül, 1965: 243)

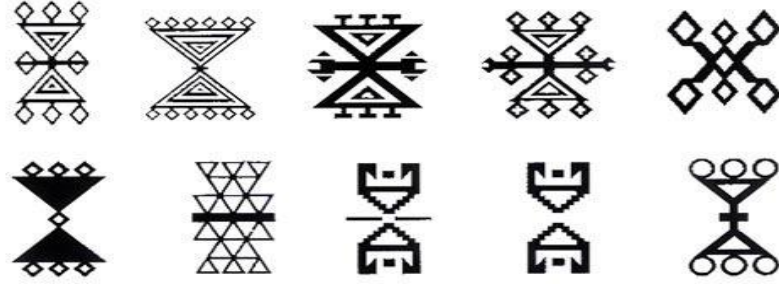
<http://hamamcinileri.com/urun/2123-al-6-altigen-cini-karo-rumi-desen/>

<http://www.yearofwonders.net/about-1-2/> <http://www.motiftr.com/L/TR/mid/158/>

Şekil. 18 Rumi motif örnekleri

1.3.19. Saç bağı motifi

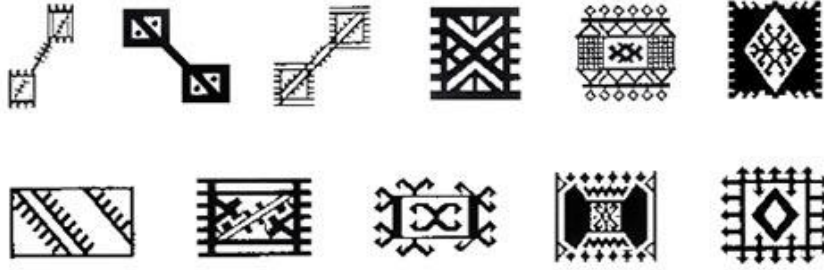
Evlilik isteği göstergesidir. Doğum ve çoğalmayı sembolize eder (Kalay, Subaşı, 2016:

Şekil. 19 Saç bağı motif örnekleri

1.3.20. Sandık motifi

Bu motif genelde genç bir kızın çeyiz sandığını simgeler. Bu sandığın içindeki nesneler, eşinin evinde kullanılmak için olduğundan genç kızın beklentileri ve ümitleri dokuduğu, ördüğü ve üzerine nakış işlediği parçalara yansıtılır.

<http://www.mnghalicilik.com/motifler.html>

Şekil. 20 Sandık motif örnekleri

1.3.21. Su yolu motifi

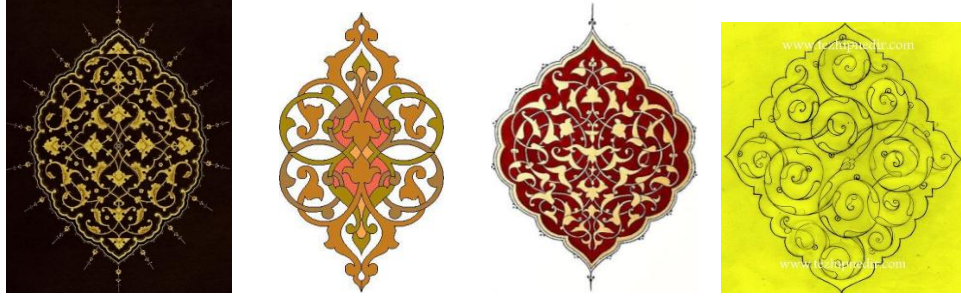
Suyun insan hayatındaki önemini ifade eder. Su, yeniden doğuşun, bedensel ve ruhsal yenilenmenin, yaşamın sürekliliğinin sembolüdür.

Şekil. 21 Su yolu motif örnekleri

1.3.22. Şemse motifi

Şemse'nin Arapça'da güneş anlamına gelen 'şems' kelimesinden türediği ve bu motifin güneşe benzediği için şemse olarak isimlendirilmiştir.

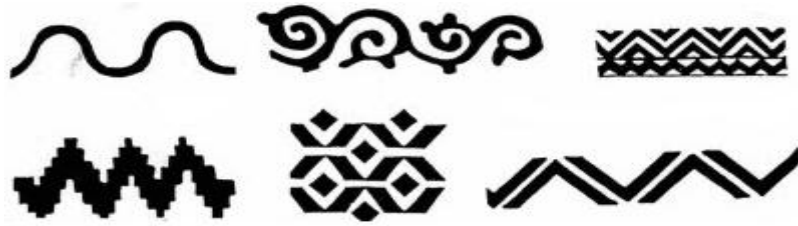
<https://www.anikya.com/TR/urunler/mimari/k0143-iznik-cini>

<https://tezhipnedir.wordpress.com/tag/semse-formu/>

Şekil. 22 Şems motif örnekleri

1.3.23. Yılan motifi

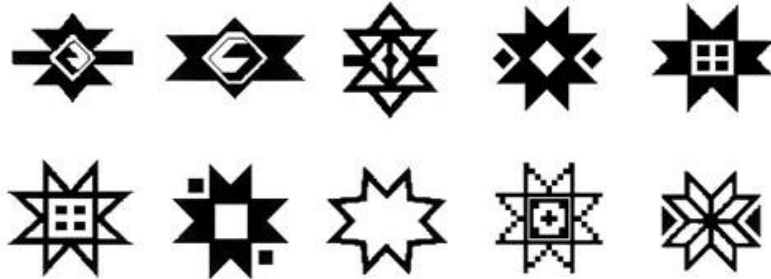
Yılan Orta Asya Türk inanışında yer ve yeraltının simgesi olmuştur. Anadolu’da da geçmişten günümüze yeraltı ile ilgili inançların etkisiyle dokumalarda kötülüğü sembolize etmiştir (Ölmez, 2010: 13) Yılanın öldürücü ve zehirli özelliği çadırlarda yaşayan göçebe Türkmenler için bir korku unsuru olmuş, bu korkunun sonucu korunma amaçlı motifler ortaya çıkmıştır. (Alp, 1998: 154-155)

Şekil. 23 Yılan motif örnekleri

1.3.24. Yıldız motifi

İnsanın alın yazısını simgeler. Üretkenliği temsil eder. Yıldız ışığın sembolüdür (Kalay, Subaşı, 2016: 76).

<http://www.mnghalicilik.com/motifler.html>

Şekil. 24 Yıldız motif örnekleri

2. Motiflerin anlam olarak sınıflandırılması

Doğum ve çoğalma ile ilgili motifler: Eli belinde, koç boynuzu, insan, saçbağı, küpe, bukağı, sandık, yıldız.

Gücü ve kuvveti simgeleyen motifler: Çintemani, koç boynuzu,

Sevgi, aşk ve bağlılığı ifade motifler: Gül, lale, kuş, bukağı, hatai

Hayatı simgeleyen motifler: Su yolu, pıtrak, el, parmak, tarak, muska, nazarlık, göz.

Canı korumak için kullanılan motifler: Yılan ve ejder, akrep, kurt ağzı, kurt izi.

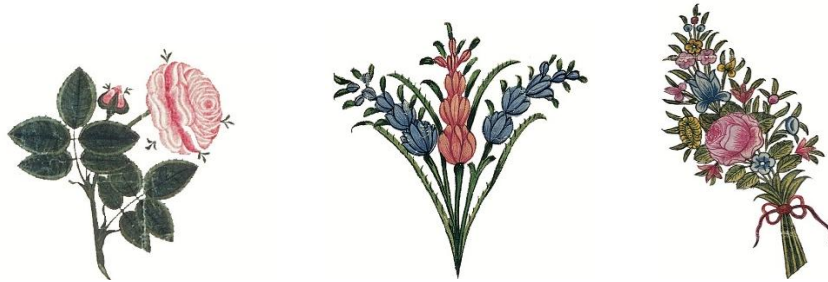
Ölümsüzlük ve soy ile ilgili motifler: Hayat ağacı, Damga(im).

3. Motiflerin yapısal unsurlarına göre sınıflandırılması

3.1. Bitki motifleri

Bitki motifleri olarak çiçekler, yapraklar, ağaçlar ve meyveler olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. İçek motiflerinde; lâle, karanfil, haşhaş, gül, sümbül, haseki küpesi, menekşe, nergis vs. kullanılmıştır. Bu çiçeklerin çok çeşitli formları üretilmiştir. Örneğin İstanbul'da bulunan tarihi eserlerin yalnız duvar çinilerinde 312 çeşit lâle motifi saptanmıştır. Eski mezar taşlarında değişik lâle formları 350 nin üzerindedir. Kumaşlarda ve işlemlerde ise 585 çeşit sayılmıştır. (Akar, Keskiner, 1978: 57) Bitki motifleri doğal haline yakın kullanıldığı gibi stilize olarak yeni bir formda kullanılmıştır. Buna göre bitki motiflerini iki gruba ayrılmaktadır;

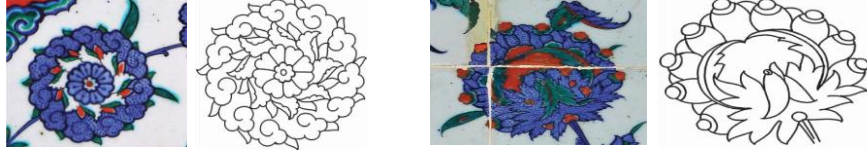
3.1.1. Natüralist bitki motifleri: XVI. yüzyılın ilk yarısından başlayarak XVII. Yüzyıl sonlarına kadar çok kullanılmış olan natüralist bitki motifleri olgun bir sanat anlayışını gösterir, Klâsik Türk süslemesi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde stilize edilmiş natüralist çiçek motifleri kullanılmıştır. Lâle, gül, karanfil, sümbül, menekşe, nerkis, haseki küpesi gibi çiçekler, bahar dalları, selvi ağacı, asma yaprakları gibi bitkiler yeni bir üslûp yaratmıştır. naturalist çiçek ve yapraklardan meydana gelen hatailer Osmanlıların süslemede en çok kullandıkları öğelerin en başında gelmektedir (Çağman, 1983: 37).

Şekil. 25 Naturalist bitki motif örnekleri

<https://www.devletarsivleri.gov.tr/foto-galeri/18/osmanli-fermanlarinda-motifler/>

3.1.2. Stilize bitki motifleri: Çoğu kez çiçeğin kökeni belli olmayacak derecede stilize edilmişlerdir. Bu tür motiflere “Hatai” denilmektedir. Bu motiflerde, çiçeklerin büyük, küçük, altan üstten, yandan çeşitli kesitleridir. Ancak çiçeklerin türlerini kesin olarak tespit etmek çok güçtür.

(Özkeçeci, 2014: 803)

Şekil. 26 Stilize bitki motif örnekleri

3.2. Hayvansal motifler

Bitkisel süsleme kadar hayvanlardan ilham alınarak yapılan süsleme, Türk mimarisi ve el sanatlarına, özellikle on altıncı yüzyıla kadar hakim olmuştur. Bu yüzyıl ile birlikte bitkisel süslemenin yanında yardımcı motif olmaya başlar ve on sekizinci yüzyılda da tamamen kaybolup gider. Hayvansal motifler de iki gruba ayrılmaktadır;

3.2.1. Natüralist hayvan motifleri: On beşinci yüzyıla kadar mimaride olsun diğer sanat dallarında olsun çeşitli hayvan şekillerinden veya ayrıntılarından yapılan süslemenin çok benimsenmiş olduğu görülmektedir.

<http://www.kutahyacineri.com/urun/hayvan-figurlu-kuslu>

https://www.unutulmussanatlar.com/2012/12/bezeme-sanat_73.html

Şekil. 27 Natüralist hayvan motif örnekleri

3.2.2. Stilize hayvan motifleri: Kuşlar bu grubun en sık kullanılmış olan motifleridir. Özellikle kartal ve güvercin çok benimsenmiştir. Aslan, kaplan, kurt ve boğa gibi vahşi hayvanlar, at, geyik, tavşan, keçi gibi evcil hayvanlar ayrıca balık ve diğer deniz hayvanları da stilize edilerek motif olarak kullanılmışlardır.

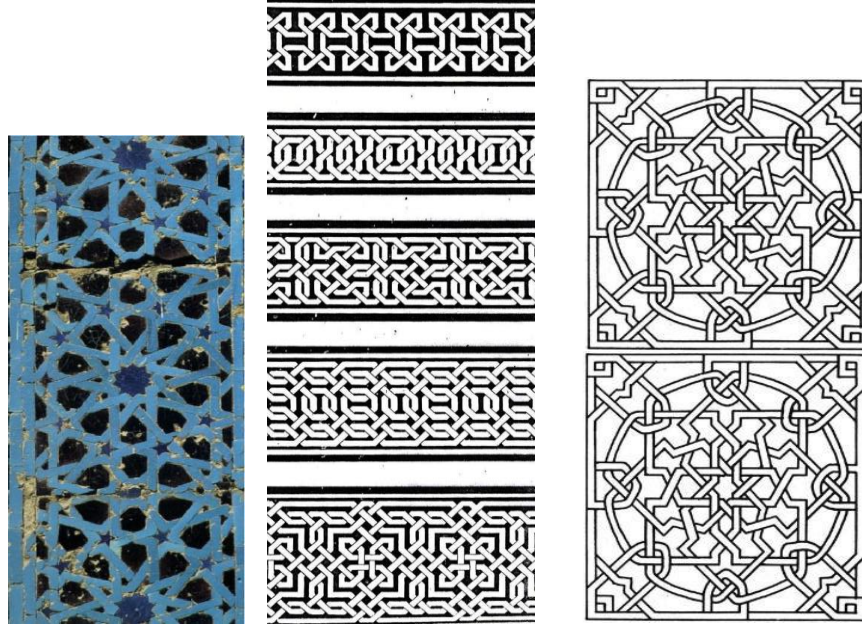

<http://kamotay.blogspot.com/2015/08/turk-islam-kulturunde-motifler-ve.html>

Şekil. 28 Stilize hayvan motif örnekleri

3.3. Geometrik motifler

Geometrik şekillerin belirli bir düzen içinde bir araya gelmesinden geometrik motifler oluşur. Geometrik motiflerin sistemli bir şekilde düzenlenmesinden çeşitli ağlar ortaya çıkar. Kapalı geometrik düzenlemede motif kendi sınırları içinde bitmiş ve bütünleşmiştir. Açık geometrik düzenlemede ise çizgiler sonsuza değin sürecek biçimdedir. Geometrik düzenlemede kullanılan geçmeler ise belirli aralıklarla konulan noktaların sistemli bir şekilde birleştirilmesiyle oluşan bordürlerdir (Düzaratoğlu,1997: 25). Geometrik motifler "geçme", "örgü" veya "düğüm" denilen şekildir. Yatay, dikey ve çapraz eksnlere yerleştirilen kırık çizgilerin değişik açılarda kırılması ile zeminde değişik kompozisyonlar elde edilir. Kırılan çizgiler, birbirine eşit uzunlukta veya farklı uzunlukta olabileceği gibi, birbirine paralel veya paralel olmayan çizgilerin kesişmesinden de olabilir. Eşit veya farklı uzunluktaki çizgilerin değişik eksenlerde sıralanması ile zengin kompozisyonlar elde edilebilir (Şimşir,1990:11).

Şekil. 29 Geometrik motif örnekleri

Sonuç

Kültür, toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı toplumsal bir mirastır. Her toplumun kültürü kendine özgü bir yapıya sahiptir. Kültürel yapının

önemli bir kısmını el sanatları oluşturmaktadır. Osmanlı el sanatlarının kökleri Orta Asya'da yaşayan Türk kavimlerine kadar uzanır. Türkler geçmiş birikimleri yanında hâkimiyet kurdukları coğrafyalardaki toplumların kültür ve sanat birikimlerinden de etkilenmişlerdir. Orta Asya'dan getirdikleri motifleri Anadolu'ya geldikten sonra ve İslamiyet'i kabul ettikten çeşitlendirerek veya yeni formlara dönüştürerek geliştirmişlerdir. Osmanlı el sanatları bu zenginlik içinde kendine özgü bir sanat anlayışına dönüşmüştür. El sanatları çok çeşitli ürün yelpazesine sahiptir. Her bir ürünün farklı bir işlevi ve ayrı ayrı iletişimsel değeri vardır. El sanatları ürünlerinde kullanılan her renk ve motifin bir dili ve anlamı vardır. El sanatları ürünleri, işlevleri ve süsleyici özelliğinin yanı sıra çeşitli mesajları iletmede yüzyıllarsa sözsüz iletişimin bir aracı olarak kullanılmışlardır. Toplumlar gelenek, görenek ve inançlarını, kişisel duygularını ve mesajların iletmede yaşamı ve doğayı yorumlayarak iletişim değeri olan motifler çıkarmışlardır.

Osmanlı el sanatlarının temel karakteristik özelliği süsleme ağırlıklı olmasıdır. Üretilen ürünün önceliği göze hoş gelmesidir. Osmanlı süslemelerinde kullanılan motifleri görsel tasarım açısından iki ana gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta; bitki ve hayatın içinde yer alan objelerin stilize edilmesi veya sembolleştirilmesinden elde edilen motifler yer almaktadır. İkinci grupta ise geometrik çizgilerden oluşturulan motifler yer almaktadır.

El sanatları geçmişle günümüz arasında kültürel kimliğin bağ oluşumuna büyük katkı sağlamaktadır. Bu nedenle el sanatları bir milletin kültürel hafızasının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. El sanatlarının, günün şartlarına uyum sağlayarak varlığını sürdürmesinde devletin, vakıf ve derneklerin ve farklı kademedeki eğitim kurumlarının üzerine sorumluluklar düşmektedir. El sanatlarının korunması ve yaşatılmasında üretim teknikleri kadar eserlerinin de çok iyi korunması ve kayıt altına alınmasını gerektirmektedir. Türk el sanatlarının ve kullanılan motiflerin ele alındığı onlarca makale yayınlanmış ve yayınlanmaya devam edecektir. Fakat bu makalelerde ele alınan motiflerin menşee ileri ve standart yapıları teknik açıdan tek tek masaya yatırılarak kapsamlı bir kataloglama çalışılması yapılmalıdır. Bu çalışma motifler konusunda veri sistemi oluşturacaktır. Makalede Türk el sanatlarında yer alan motifler birkaç kategoride tasnif edildiği bir çalışma yapılmıştır. Makalede yer alamayan motiflerinde yer aldığı çok daha kapsamlı ve çok yönlü olarak ele alındığı çalışmalara ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

Kaynaklar

Akar, A., Keskiner, C. (1978) . *Türk süsleme sanatında desen ve motif*. İstanbul: Tercüman.
Alp, Ö. K., (1998). *Konya ve yöresi kilimlerinde semboller*. Ankara: Gazi Ün. Sos. Bil. Ens.

Doktora tezi

- Bayazit, M., Coşkun, B. (2013). Seramik sanatında gül yansımaları ve çinilerde gül motifleri. Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Volum 1
- Çağman, F. (1983). *Osmanlı Türk sanatı sergisi*. Sanat Dünyamız, 9 (27)
- Er, B. H., Sarıkaya, Z. (2012). Bir iletişim aracı olarak el sanatları. *Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1
- Düzataroğlu, V. (1997). *Anadolu Selçuklu devri çini desenlerinin günümüz yer ve duvar karosuna yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Deniz, B., (2000). *Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
- Gök, S. (2004). Bursa yeni kaplıcadaki Şam tipi çiniler. *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı/14, Nisan
- Gürcüm, B., H., Çiftci, A. (2017). Kayseri el örgü çorapları üzerine etnografik bir araştırma. *Akademik Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, Yaz
- Kalay, H. A., Subaşı E. (2017). Eskişehir arkeoloji müzesinde bulunan Afyon yöresi Kilimlerinden örnekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E*, 16/9
- Gönül, M. (1965). *Türk halı ve kilimlerinden sembolik kuş şekilleri*. Ankara: Antropoloji
- Gönül, M. (1992) *Türk el işleri sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Oyman, N. R. (2016). Geleneksel Anadolu dokumalarında muska nazarlık motifinin kullanımı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 25
- Ögel, B. (1978) *Türk kültür tarihine giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı
- Ölmez, N.,F. (2010). Dokumalarda yılan motifi. Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 6
- Özönder, H. (1996). Türk dokumalarındaki motiflerin menşe birliği ve Türk sanatının sürekliliği. Kayseri: *Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi*, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri
- Özkeçeci, İ. (2014). Bazı Osmanlı mimari eserlerinde çini tasarım planları. İstanbul: *Osmanlı İstanbul Sempozyumu 2*
- Öznur, Ö. (2016). Halı ve Motif. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı:6, Mart
- Sevim, K., Canay, A. (2013). Anadolu’da üretilen kilim motiflerinden bukağı motifi ve bu motiftten çıkan seramik çalışmalar. Ankara: *İDİL*
- Şimşir, Z. (1990). *Konya Selçuklu çinilerinde kullanılan motifler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yetkin, S. K. (1984). *İslâm ülkelerinde sanat*. İstanbul: Cem Yayınları

Züher, H. (1989) *Türk süsleme sanatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları Sanat Eserleri Dizisi 6